

SHARQ ALLOMALARINING ILMIIY-MA'NAVIY MEROSIDA SHAXS TA'LIM TARBIYASI TO'G'RISIDAGI QARASHLARI

Latibjonov Rahmatillo Abdurashid O'g'li

*Andijon viloyati pedagoglarni yangi metodikalarga
o'rgatish milliy markazi Pedagogika va psixologiya,
ta'lim texnologiyalari kafedrasini o'qituvchisi*

Annotatsiya: *Ushbu maqolada sharq allomalari ilmiy faoliyatida shaxs ta'lim va tarbiyasi haqidagi ilmiy-psixologik qarashlar haqida fikr yuritiladi.*

Kalit so'zlar: *sharq allomalari, pedagogik, texnologiya, psixologiya.*

Bizning tariximiz qanchadan qancha biz faxrlansak, g'ururlansak arziydigan zotlar va mutafakkirlar o'tgan. Ularning ulkan ilmiy merosi va tarbiyaviy hayot yo'li bizga bamisoli chiroq vazifasini o'tashi hech kimga sir emas. Ular o'z bilimi bilan dunyoni zabt etishlariga asosiy sabablardan biri albatta, ular tomonidan dinga e'tibor berilganligidir. Shaxsni kamol topishi, uning xususiyatlari va xarakteri to'g'risida garchi o'sga davrda psixologiya deb atalmasada, boshqa nomlar ostida juda katta e'tibor qaratilgan.

Xususan, Abu Nasr Farobiy (880-950) Mavorounnaxrda Farob Viloyatining Vasij qishlog'ida tug'iladi. Falsafaga teran qiziqishi bor edi. Yunon faylasuflarining va ayniqsa Arastu (Aristotel)ning asarlarini sinchiklab o'rgandi. Farobiy o'zining ko'p kirrali ijodi bilan kelajak avlodning bilim va madaniyatiga erishishida inson kamolatiga alohida e'tibor berdi. Farobiy insonning qadr-qimmatiga, uning aql-zakovatining ijodiy va bunyodkorlik kuchiga yuksak baho beradi. Inson Farobiy uchun shunchaki biologik mavjudod emas, u o'z moxiyatiga ko'ra, aql-idroki tufayli hayvonot dunyosi chegaralaridan tashqariga chiqadi, uning aql-idroki mehnati bilan bir qatorda uni ijtimoiy jihatdan faol qilib qo'yadi. Farobiy komil inson tushunchasini qo'yidagicha talkin etadi: Ilmiy bilimlarni egal-lash va ush bilan barcha, uning o'qtirishiga ilmiy bilimlar, go'zal xashti harakatlar va ahloqiy fazilatlar bilan bezatilgani bo'lishi kerak. Kishining bilimlarga bo'lgan in-tilishini esa guyo daraxt meva bergani kabi o'z bilim va ahloqlari bilan jamiyatga foyda keltirishi lozim.

Inson tabiatini taxlil etarkan, shu jumladan uni turli tomonlarini biologik, psixofizologik, psixologik va ijtimoiy-siyosiy jihatlarini qarab chiqadi. Farobiyning fikricha ahloqiy tarbiyaning vazifasi ham har bir shaxsda foydali jihatlarini namoyon qilishi va go'zal xatti-harakatlarni shakllantirishdan iboratdir. Farobiy o'zining asarlarida ijobiy va salbiy xatti-harakatlarga tavsif beradi. Kishining ahloqiy xatti-harakati va xarakterini ba'zi olimlar tug'ma xususiyat deb talqin qildilar, ya'ni kishining yaxshi yoki yomon, aqlli yoki nuksonli, mukammal yoki norosoligi xudodan deb bildilar. Farobiy uqdirdiki, «aqlning tug'maligi» aslo inson hayotida qanday bo'lsa, xuddi shundayligicha tug'iladi, degan ma'noni bildirmaydi. Inson – aqlli mavjudod deyilganda, buning ma'nosi u aqlli bo'lishiga

layoqatlidir, lekin inson xuddi shuningdek yomon va yaramas xatti-harakatlariga ham qodirdir.

Mutafakkir bunday deb yozgan: «Bu xususiyatlar har bir ayrim kishining ham, har bir guruhning ham o'z tabiatida yashirilib yotadi»; ular tabiiy mohiyatlarining o'zidan kelib chiqadi.

Shuning uchun ham Abu Nasr Farobiy tug'ma g'oyalarni tan olmaydi, uning fikricha inson kamolati ta'lim-tarbiyaga bog'liq. Tarbiyani to'g'ri tashkil etish, to'g'ri samara berishni uqtirib o'tadi. Farobiyning fikricha, bilimlar insonni xulq-ahloqli, saxovatli va aql idrokli qiladi, bilimlarsiz inson o'zi ko'zlab yashayotgan maqsadga erisha olmaydi. Abu Rayhon Beruniyning fikricha, insonning ma'naviy qiyofasi uning oldiga qo'yilgan vazifalariga mos bo'lmog'i uchun u yuksak ahloqli, bilim-ma'rifatli bo'lishi lozim. Mutafakkir inson xatti-harakatining ahloqiy sabablari va motivlari asoslarini insonning o'zidan qidirgan, o'zidan oldin o'tgan olimlar kabi shaxsning tabiatidan keltirib chiqargan. Abu Rayhon Beruniyning fikricha «Odam tabiati jixatidan bir-biriga zid a'zolar qo'shilmasidan tarkib topgan murakkab tanaga ega...» va shu boisdan «uning holati o'z xarakteriga ko'ra xilma-xil va turli-tuman bo'ladi». Abu Rayhon Beruniyning da'vosiga ko'ra, hamma odamlar o'z qiyofasi jixatidan bir-biriga o'xshaydi, ammo ayni chog'da ular bir-biridan farq qilib turadi. Abu Rayhon Beruniy o'z asarlarida og'ir nuqsonlar-ziqnalik, yolg'onchilik, munofiklik, xushomadlilikni, ayniqsa kishilarning o'z bilimlariga, qobiliyatlariga va ahloqiy xislatlariga muvofiq bo'lmagan yuksak mavqeni egallashga intilishlarini qattiq qoralaydi. O'rta asr Sharqining ijtimoiy-pedagogik g'oyalarini rivojlantirish ishida, ayniqsa Abu Ali Ibn Sinoning xizmatlari shubhasizdir. Uning ayniqsa, ahloq va ahloqiy tarbiyaga nisbatan bo'lgan qarashlari kishida alohida qiziqish uyg'otadi.

Abu Ali Ibn Sino «Ahloq haqidagi risolasida inson to'g'risida gapirib, odamdagi yaxshi va yomon xulqning hammasi ijtimoiy sharoit, tarbiya va adolat natijasida vujudga kelishni ta'kidlaydi. Yaxshi ahloqli kishida insonning eng yaxshi fazilatlari mujassamlashganini aytadi. Shunday fazilatlar jumlasiga insonparvarlik, haqiqiy do'stlik, sadoqatlik, kelajakka ishonch bilan qarash, mehnatsevarlik, mustahkam iroda, tadbirkorlik va shu kabilarni ko'rsatib, u kishilarni shunday fazilat egasi bo'lishiga chaqiradi.

Umar Xayomning nuqtai nazaricha, xulq-atvor ikki yo'l bilan: odat qilib olish yordamida va fikrlash jarayonida yuzaga keladi. Bu yo'llarning ikkalasi ham bir ishda ahamiyatga ega. Yomon xatti harakatlar odat tusiga kirib qolishi, yomon ahloq bo'lib mustaxkamlanib qolishi mumkin, xuddi shuningdek «chiroyli» xatti-harakatlar ham «chiroyli» ahloqqa aylanishi turgan gap. Bu bilan u insonning ahloqiy qiyofasini, uning xarakterini faol ravishda shakllantirish mumkinligini isbotlagan edi. Tarbiyaning maqsadi, Umar Xayomning fikricha, «sog'lom fikr, ziyrak aql va o'tkir zexnga ega bo'lgan» insonni shakllantirishdan iborat bo'lmog'i kerak. «Faqat chuqur zexngina, deb qayd qilgan edi olim, - barkamol qalbini qondira oladigan ilxomga erishishi va uning yordami bilan yuksak aql-idrok farog'atini hosil qilishi mumkin».

Xulosa o'rnida shuni aytishimiz mumkinki buyuk allomalarimiz faoliyatiga nazar solsak juda ko'p hollarda din va ilmiy faoliyatining uyg'unligiga guvoh bo'lamiz. Ularning bizga qoldirgan ilmiy merosida asosiy urg'u yoshlarni ta'lim olishiga va bu jarayonda tarbiyaga jiddiy e'tibor qaratilishi zarurligi qayta qayta o'rgatiladi. Chunki, ta'limni tarbiyadan, tarbiyani esa ta'limda aslo ajratib bo'lmaydi.

ADABIYOTLAR RO'YXATI:

1. Abu Nasr Forobiy. «Fozil odamlar shahri» «A.Qodiriy» nashriyoti. T.1993 yil. 36bet
2. Abu Rayhon Beruniy. O'ylar, hikmatlar, naqlar, she'rlar. Toshkent. Yosh gvardiya. 1973.44bet
3. Rahimov S. Abu Ali Ibn Sino. Ta'lim va tarbiya haqida. – Toshkent, O'qituvchi, 1967. – 7bet
4. Xoshimov K. Pedagogika tarixi Oliy o'quv yurtlari va universitetlar talabalari uchun o'quv o'llanma. – Toshkent, O'qituvchi, 1996, - 191-bet